

KRING FÖRAR BETENA TILL REGERINGSFORMEN

Av Professor EDVARD THERMÆNIUS, Stockholm

Vid början av 1809 års riksdag utkommo i snabb följd ett stort antal politiska skrifter, sedan den provisoriska regeringen i slutet av april hävt tryckcensuren. Åtskilliga författare voro enligt ganska sannolik uppgift beredda att fatta pennan, men underläto att för sin agitation begagna tryckpressarnas hjälp, helt enkelt för att icke »bortblandas i tumultet av scriblerer», som J. D. af Wingård skriver.

Tryckfriheten var dock ännu starkt inskränkt. Någon tidningspress i våra dagars mening existerade överhuvudtaget ej. Att något hänt (en statsvälvning) och att något förestod (en riksdag) kan man i de två dagliga Stockholmstidningarna ännu länge iakttaga blott genom de många annonserna om rum att hyra för riksdagsmän.

Ryktesspridningen och den muntliga agitationen var så mycket mer livlig och ovederhäftig. De män som något betydde och visste höllo emellertid inne med sin kunskap. Man förstår icke denna tidens politiska vanor, om man ej begriper det för oss egentligen obegripliga hemlighetsmakeriet, de mycket tvivelaktiga »skrivkunniga vännerna» och de adelsmän och andra, som ävlades att söka »lura bönder». På riksdagsklubbarna försiggick en synnerligen livlig och ogenerad agitation.

»Hvad synes Allmänna Opinionsen önska till en, nu möjlig, Förbättring af Svenska Statsförfattningen?» Gissningar om författaren och hans medhjälpare. Bland de många skrifter som utkommo intager denna Axel Gabriel Silverstolpes anonymt utgivna broschyr obestriddligen första rummet. Frågan om broschyrens tillkomst utgör ett viktigt specialproblem i det stora problemet om utarbetandet av 1809 års regeringsform. Icke utan skäl kunde Silverstolpe senare framhålla, att broschyren haft ett mycket stort inflytande på arbetet

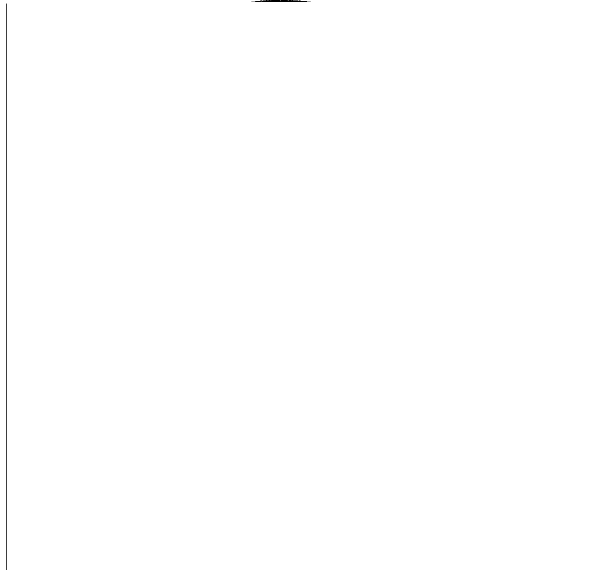
i konstitutionsutskottet, ehuru den icke synes ha öppet kommit till användning där. Man gissade ivrigt på vem som kunde vara författaren. J. D. af Wingård, som omedelbart och uppenbarligen successivt nedtecknade samt på gamla dar utgav en hel liten bok med i regel välförtjänt sarkastiska kommentarer om ett 30-tal av de politiska småskrifter, vilka utkommo i början av riksdagen,¹ tror först (s. 4), på grund av bl. a. dessa alsters »franska ordställningar», att A. G. Silverstolpe skrivit »När äro statshvälvningar nödvändiga, och varigenom bliva de gagnande», och vidare, att »man tror» att det opus han verkligen författat, hade tillkommit genom samarbete mellan Hans Järta och Adlersparre (s. 5). Dessa båda herrar voro emellertid så osams att de inte kunde tala med varandra, ehuru Silverstolpe sökt att i fäderneslandets namn förlika de forna vännerna. I en fotnot på samma sida säger Wingård emellertid: »Man vet nu att [författaren] är riddarhussekreteraren Silverstolpe».

Under den långvariga vetenskapliga diskussionen har man grubblat över vilka de »två eller tre upplysta och välsinnade personer» voro, som gav Silverstolpe råd och hjälp, enligt uppgift i ett brev av honom några år senare (nedan not 2). Frågan är väl olöslig, helst som ju uttryckssättet ej hör till de mest precisa.

Broschyren utkom enligt en annons i Dagligt Allehandas »Bihang» torsdagen den 4 maj, såsom en av de allra första i en veritabel flod av politiska tryckalster, och den väckte från början stor uppmärksamhet. Och på goda grunder. Den lilla skriften med den långa titeln är en skicklig, utomordentligt väl turnerad, med sannskyldig brio formulerad plaidoyer för vad man kan betrakta som en minsta gemensam nämnare för de moderata reformvännerna. Silverstolpe, enligt mångas mening och då även undertecknads, i grund och boten en renodlad, envis och ganska dyster doktrinär, har i kraft av den obestriddliga självbehärskning han nu visade, gjort ett elegant och lyckat försök att till en gemensam uppfattning samla alla reformvänliga element som insågo att det låg fara i dröjsmål.

Samtidens gissningar om författarens identitet ha följts av eftervärldens försök att utfundera vilka de män voro som hjälpt eller rått eller inspirerat honom. När först lektor Nils Höjer och sedermera professor Axel Bruswitz under åren 1910—1917 bland de främsta sökte utreda en rad problem kring regeringsformens tillkomst, var deras frågeställning denna: vilka voro de »upplysta» per-

¹ »Anteckningar om riksdagens början 1809 och de då utkomna strö-skrifter» (1850).

Axel Gabriel Silverstolpe
Miniatur, J. E. Bolinder. S. P. A. foto

soner som enligt Silverstolpes egen uppgift varit honom behjälpliga då han författade sin broschyr? Man gissade på flera förgrundsfigurer bland 1809 års män och då främst på Hans Järta.

Undersöker man saken närmare, finner man, att dessa förmodanden återgå på ett påstående av Höjer i hans stora uppsats i *Historisk Tidskrift* 1910.

»Silverstolpe berättar själv», heter det, »att han några dagar före riksdagen företog sig att uppsamla de grundligaste åsikterna, var till han blev i stånd genom samtal med två eller tre upplysta personer». ² En av dessa upplysta personer kan med säkerhet angivas: Det är Järta. ³

Bevisningen för detta tvärsäkra påstående är karakteristisk. Skä-

² A. G. Silverstolpe till kronprinsen Carl Johan, 7/3 1811. — Avtryck i svensk översättning i Schinkel: »Minnen», Bihang II, s. 363. I fortsättningen av det långa brevet — drygt 11 sidor i tryck — har Silverstolpe väl omnämmt Järta ett par gånger, har bilagt hans berömda memorial, och har givit Järta det bekanta vitsordet att han »kanske ensam» uppväger de andra prominenta statsmän som uppräknas, nämligen »herrar von Essen, Adlerbeth, v. Platen, af Wetterstedt, Flemming, Mannerheim» ... »om man fäster sig vid mångsidigheten av hans snille» ... och hans »moraliska egenskaper». Men att något samråd mellan brevskrivaren och Järta förekommit, därom säges ingenting.

³ N. Höjer, *Historisk Tidskrift*, 1910, s. 83 f.

len angivas så: Järta och Silverstolpe voro gamla bekanta och meningsfränder, trots att Järta var 12 år yngre. När Silverstolpe förberedde och sedermera (1811) utgav sin skrift, »Försök till utveckling af grunderna för svenska regeringssättet», bad han om, och fick också, råd och anmärkningar av Järta. Genom en jämförelse dels mellan »den lilla bokens egen beskaffenhet» och de konstitutionella idéer som Järta påstås ha framlagt 1809, d. v. s. i sin arbetspromemoria för konstitutionsutskottet, dels i sin kritik av Håkansonska förslaget, finner Höjer till sist det avgörande beviset, att Silverstolpe, då han skrev sin broschyr, fått hjälp av Järta.

I själva verket är detta aktstycke, den s. k. handskriften »J» (ett ex. av Håkansonska förslaget med randanmärkningar), såsom Bruswitz (1913) ⁴ — på huvudsakligen ortografiska grunder — kunde uppvisa, utan betydelse i detta sammanhang. Den kan inte härstamma från Järta, och de av Höjer ur den föregivne Järtas randanmärkningar deducerade upplysningarna om Järtas politiska inställning år 1809 äro av noll och intet värde. Vem »J» var vet man fortfarande ej. En genom min försorg av en framstående handskriftsexpert verkställd, mycket omfattande undersökning, har också ådagalagt, att aktstycket i fråga icke kan vara av Järtas hand. ⁵ Även innehållsmässiga skäl — enligt min mening goda skäl — tala för övrigt emot att den skulle kunna hänföras till Järta. ⁶

Höjers nämnda, kategoriska påstående har emellertid bildat skola. Senare författare ha dock valt något försiktigare formuleringar. Eleonore Bruno (1914) konstaterar först ⁷: »När Silverstolpe säger sig ha inhämtat råd av ett par vänner angående broschyrens innehåll, är otvivelaktigt ⁸ en av dem Järta». Detta uttalande försvagas emellertid utan motivering — tre sidor senare — därhän, att »Järta troligen ⁸ medarbetat vid tillkomsten av Silverstolpes broschyr».

Bruswitz återkom till frågan i sitt arbete »Studier över 1809 års författningskris» (1917). Han förklarar först att Silverstolpes broschyr veterligen är ett resultat av ett samarbete mellan förfat-

⁴ »Representationsfrågan 1809—1810» (1913), s. 87 not 3.

⁵ Utlåtande av rektor Ruben Danielson den 30/8 1950 samt den 18/1 1951. (Denne har bl. a. tillsammans med fil. dr Ingmar Bengtson författat »Handstilar och notpiktur i Kungl. Musikaliska Akademiens Roman-Samling», Uppsala 1955.)

⁶ Höjer har i sitt försvar gentemot S. J. Boëthii kända polemik slutligen resignerat på denna punkt, se *Statsv. Tidskr.* 1911. Extrahäfte, s. 35. Att även Boëthius låt sig luras, d. v. s. trodde att »J» var identisk med Järta, hör till saken.

⁷ *Statsv. Tidskr.* 1914, s. 262.

⁸ Spärrat här.

taren och »två eller tre upplysta och välsinnade personer», och sålunda är »att fatta som ett samlat uttryck för den liberala meningsriktning, vilken . . . nu för första gången offentligen framträder med klart uttalade anspråk på att göra sina krav gällande».⁹ »Många gissningar⁹ ha», fortsätter han, »framställts om dessa personers identitet». »Det är möjligt, ja, antagligt, att Järta var en, ehuru som bevis härför icke kan framdragas stort mer än hans gamla bekantskap med författaren.» Dessutom vill Brusewitz på samma skäl antaga, att A. G. Mörner varit en av de medverkande. »Sannolikheten härför stegras nästan till visshet» på grund av innehållet i Mörners skrift: »Reflexioner i anledning av närvarande politiska ställning, april 1809»¹⁰ — vilket måste anses vara ett komplett misstag.

Det är Höjers och Brusewitz' antagande från 1910 resp. 1913 som fortfarande går igen i litteraturen. Helt på Brusewitz' auktoritet vilar sålunda fil. dr G. Janssons uttalande (1948).¹¹ Fil. dr Olof Dixelius yttrar på anförda, egna skäl, att det synes ytterst troligt att Silverstolpe »1809 liksom 1811 utnyttjat Järtas kapacitet för sitt politiska författarskap».¹²

Texterna: handskriften. Silverstolpes broschyr föreligger dels i en handskriven version i Svenska akademins arkiv, dels i tryck.

Manuskriptet överensstämmer praktiskt taget nästan helt och hållet med broschyren. En synnerligen noggrann genomgång av de tre första sidorna, jämfört med trycket i den för forskningen mycket nyttiga utgåvan »Akter 1809»,¹³ som i sin tur säger sig »följa [d. v. s. rimligtvis vara ett avtryck av] originalbroschyren», visar visserligen en rad inadvartenser beträffande stavningen,¹⁴ men samtliga jag

⁹ S. 47, spärrat här.

¹⁰ Ibid. Att Mörner satt på Esplunda gård i Närke utan känd förbindelse med de ledande kretsarna i huvudstaden kan svårligen ha undgått Brusewitz, som bedrev ingående studier i Esplunda-arkivet. Mörner ankom till Stockholm vid middagstiden den 27 april (A. G. Mörner i brev till sin hustru den 27/4 1809). Silverstolpes broschyr måste då i ofärdigt skick ha befunnit sig hos boktryckaren, se nedan.

¹¹ »Tegnér och politiken 1815—1840», s. 134 ff. (Silverstolpes broschyr ville vara ett uttryck för den allmänna opinionen; den utgjorde ock ett resultat av ett samarbete mellan författaren och några av hans politiska vänner).

¹² »Den unge Järta», (1953), s. 410 ff.

¹³ »1809 års regeringsform. Några aktstycken belysande dess tillkomst. Till professor Georg Andrén's 50-årsdag, den 10 december 1940, samlade och utgivna», 1940. Citeras: »Akter 1809.»

¹⁴ Då förord eller inledning saknas till denna utgåva, förekommer ej något meddelande om de ortografiska principer utgivarna följt.

uppdagat på nämnda sidor och stickprov i 10 av de följande, visa sig i sak nästan alldeles likgiltiga. Utgåvan har t. ex. absolut för absolute, tidwarf för tidevarf, tjuge i stället för tjugo, utvecklingsbana för utvecklingsbana o. s. v.

Den i Svenska Akademiens arkiv förvarade handskriften av A. G. Silverstolpes broschyr visar föga eller intet spår av begagnande. Den kan således omöjlig vara det manuskript, som använts i tryckeriet. Handskriften består av fyra folioark på gott, tämligen tjockt papper, genomdragen med tråd på två ställen, så att det hela — förmodligen från begynnelsen — utgjort ett häfte. Marginalen, som åstadkommits genom vikning, är drygt 5 cm bred, skrivytan är 17×34,5 cm. Sidorna 1—12 äro fullskrivna med omkring 50 rader per sida, medan den trettonde och sista innehåller blott 17 rader. Sidorna 14—16 äro blanka. Ingen paginering förekommer. Rättelser och tillägg äro ganska få.

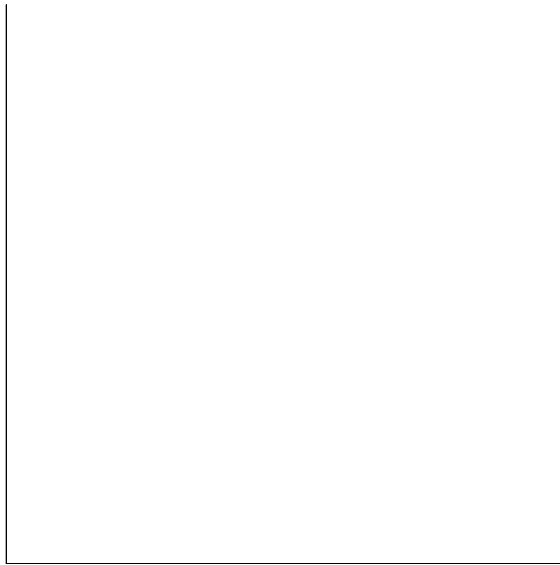
Man får, då olika omständigheter tagas i betraktande, ovillkorligen det intrycket, att detta manuskript är en avskrift av en för oss okänd förlaga. Sådana avskrifter förekomma tydligen ganska ofta bland Silverstolpes efterlämnade papper. För denna teori om avskrift, ej av broschyren själv men väl av ett tidigare manuskript, tala den ändring av titeln, som företagits, de tillägg av två noter, som förekomma i broschyren och återgivas just som noter (»Akter 1809», s. 130¹⁵ och 136¹⁶) samt utslutningen av ett stycke av den här ifrågavarande texten.

Den för alla forskare i tidens historia välkända rubriken »Hvad synes Allmänna Opinionsen önska till en, nu möjlig, Förbättring af Svenska Statsförfattningen?» har också i handskriften i Svenska Akademiens arkiv en något avvikande lydelse, nämligen: »Hvad synes Allmänna Opinionsen önska till en, nu möjlig, förbättring af Sveriges Regerings-Sätt».¹⁷ Rubriken är skriven överst i marginalen till vänster om texten. Under denna marginalrubrik på åtta rader följer, med samma hand men något mörkare bläck och möjligen en något spetsigare penna, följande anteckning på nio rader: »Tryckt inemot Riksdagen 1809 med tillstånd av Hovkanslern Frih: Lagerbjelke, dock med villkor att utsluta det på 4de sidan clauderade stycke».

¹⁵ »Säterier, Frälse, Bergsfrälse, Bergsmanshammare, Statsjord m. m.»

¹⁶ »T. ex. utfärdar Förordningar utan kontrasignation af vederbörande Stats-Minister, om en sådan formalitet af Grundlagen fordras.»

¹⁷ Manuskriptet i en bunt med Silverstolpes manuskript under ryggsignum »Silverstolpe».

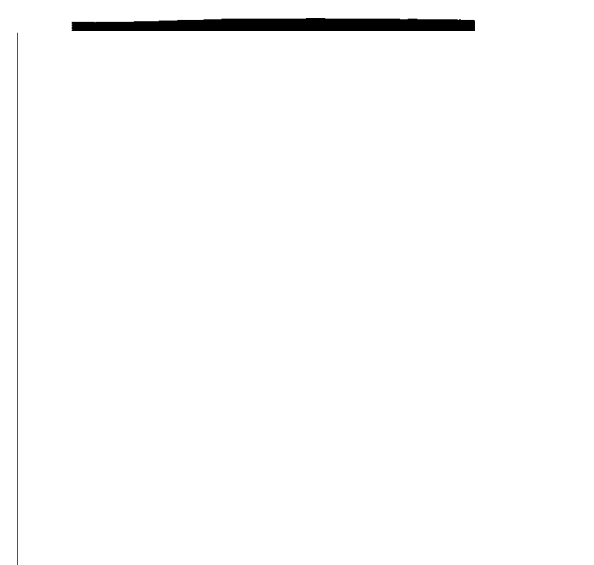

Salomon von Stockenström, ledamot av KU 1809

Miniatur, G. D. Bossi. S. P. A. foto

Detta stycke (19 rader i handskriften) börjar efter ordet »uppkastas (i »Akte 1809» s. 130, rad 16). Det är omklamrat med samma bläck som den nyss nämnda marginalnotisen. Texten, som återfinnes i den utomordentligt välskrivna, ja lysande inledningen, lyder sålunda:

»att hela vår hittills antagna representation genom fyra stånd är till sin inrättning felaktig och skadlig; att ett stånd, bestående af jordägare, tjänstemän, capitalister, och personer ägande intet, och försedt med några vissa personliga företrädesrättigheter, icke har ett bestämt och alltid lika intresse för Staten i det hela; att det andra, sammansatt af intet annat än tjänstemän, och äfven försedt med personliga privilegier, ej kan äga annat än ett rent corporationsintresse; att det tredje, bestående af en närings-class och af tjänstemän, och ägande corporations-principer, äfven måste [ett]¹⁸ äga corporations-intressen, ehuru af [ett annat]¹⁹ andra slag och vida mera sammanbundna med Stats-Machinen; att det fjerde, sammansatt af blotta jord-ägare, men ur stånd att äga mycken²⁰ upplysning men saknar alldeles förmågan att själv ofta²¹ inse hvori det består;».

¹⁸ ett överstruket.¹⁹ överstruket.²⁰ tillskrivet över raden.²¹ orden *själv ofta* tillskrivna över raden.

Anders Fredrik Skjöldebrand, ledamot av KU 1809

Oljemålning, P. Krafft d. y. S. P. A. foto

Denna handskrifts betydelse kan icke sägas vara särdeles stor. Emellertid förtjänar den dock en viss uppmärksamhet. Dels torde den nämligen visa, som redan antytts, att Silverstolpe brukade taga avskrifter. Han var överhuvudtaget en mycket skrivande man. Dels och för det andra torde detta faktum i sin tur kunna ge anledning till den även eljest nära liggande hypotesen, att Silverstolpes och Järtas samarbete inte uteslutande bestod av samtal, utan även att därvid anteckningar gjordes och koncept skrevos. En blick på det ytterligt koncentrerade mellanpartiet eller vad man kan kalla »önskelistan»²² i broschyren, gör ett sådant förfarande praktiskt taget nödvändigt. Silverstolpe och särskilt Järta böra ha haft god anledning att bevara dessa; i synnerhet Järta, som skrev senare än Silverstolpe, ty han använde Håkansonska förslaget andra version eller »regeringsförslaget» som förlaga.²³

Så kan, i förbigående sagt, den nära och stundom även verbala överensstämmelsen mellan texterna i broschyren respektive i Järtas promemoria enklast förklaras. Att den ej är än större beror väl

²² »Akte 1809», ss. 134—138.²³ I det följande benämnt HF b.

bl. a. dels på Järtas tydligen långt tidigare utvecklade vana att vara så anonym som möjligt, dels på de båda författarnas vitt skilda stilarter; slutligen ock därpå att konstitutionsutskottets sekreterare ej ville misstänkas att ha blivit påverkad av en broschyr eller lierad med dess författare utan önskade framstå som helt självständig eller helt neutral.

Texterna: broschyren. Silverstolpes broschyr annonserades i Dagligt Allehandas »Bihang» den 4 maj 1809 sålunda: »Av trycket har utkommit och säljes i Wibergs boklåda: 'Hwad synes Allmänna Opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring av svenska statsförfattningen?' Kostar häft. 8 sk. Banco.»

Då jag upptäckte, att Silverstolpes broschyr icke helt, eller ens huvudsakligen, som Brusewitz föreställde sig och med emfas hävdade, utgjorde en polemik mot Håkansonska förslaget, lät jag (Statsv. tidskr. 1950, s. 208 ff.) för att en jämförelse skulle bli så mycket lättare och tydligare, avtrycka här relevanta delar av Silverstolpes broschyr punkt för punkt, med hänvisningar till HF:s stadganden, så att dessa kommo att stå alldeles invid Silverstolpes i önskeform framställda förslag. Jag använde därvid den senare, i sex exemplar (nu i sju)²⁴ kända definitiva versionen (HF b) vilken omtalas som offentliggjord i Wachtmeisters dagboksannotation för den 4 maj 1809.²⁵

Vad beträffar själva nedskrivandet skulle detta väl ha kunnat ske — enligt min på experiment grundade uppfattning — på fyra à fem timmar. Därvid underförstås att skribenten tidigare undangett sina tankemödor. Silverstolpe var som bekant en van och driven författare. En jämförelse med vad han t. ex. i sina brev inte fullt ett par år senare presterade, ger anledning till den förmodan, att han i april 1809 befann sig »i sitt livs form».

Med tryckningen förhåller det sig sålunda. Kan man beräkna den tid som 1809 bör ha gått åt för framställning, d. v. s. sättning, tryckning och häftning av denna broschyr, vinner man en hittills okänd säkerhet i kronologin. Det måste ju för en undersökning som denna vara av vikt att kunna konstatera icke blott när vederbörande skrifter utkommo, utan ock när de koncipierades och utskrevos.

Jag har för den skull anmodat två erfarna boktryckare med god

²⁴ Det sjunde exemplaret finns i Esplundasamlingen.

²⁵ H. G. Trolle-Wachtmeister, »Anteckningar och minnen», del I, s. 205 (utg. 1889 av Elof Tegnér).

känedom om den dåtida teknikens ståndpunkt att meddela mig, hur lång tid som enligt deras mening bör ha åtgått för broschyrens framställning. Den ene, f. d. disponenten Herman Engstrand vid Ivar Haeggströms Boktryckeri och Bokförlags AB, har uppgivit en tid av 17 dagar. Den andre, tryckeriföreståndaren Axel Frändberg i Victor Pettersons Bokindustri AB, har en något mera optimistisk uppfattning och anger 14 à 15 arbetsdagar som en rimlig tid för fullgörandet av uppdraget; detta emedan han anser att Deléns boktryckeri, där broschyren utgavs, var så stort och så välförsett med stil, att någon avläggning icke varit nödvändig.

Utgår man från Wachtmeisters notis att af Håkanson [senast] den 15 april avgivit sitt första projekt,²⁶ »Håkansonska förslaget», i det följande kallat HF a, skulle Silverstolpe och Järta sålunda haft två till fyra dagar på sig att författa broschyren. Att på två eller tre eller fyra dagar åstadkomma denna skrift bör för en så flitig och van skribent som Silverstolpe icke ha varit omöjligt.

Den invändningen, att tryckfriheten proklamerades i pressen först den 28 och 29 april, behöver härvidlag icke utgöra något hinder. Lättnaden i det mångåriga presstvånget, som f. ö. utlovades i HF a, I, obetecknad paragraf efter § 38,²⁷ grundades på ett utlåtande av dåvarande censorn, kungl. bibliotekarien Malmström, redan den 4 april.²⁸ Till Hertigen-Riksföreståndaren kom det den 24 april med ett skickligt avfattat förord av t. f. hovkanslern Lagerbjelke, och följande dag godkändes detta av höga vederbörande. Det bör särskilt observeras, att motiveringen för förslaget bland annat innefattade det villkor, att författare finge utgiva skrifter anonymt, om de till boktryckaren uppgivit namn och hemvist.

Tillkännagivandet i pressen ägde rum i Inrikestidningen den 28 april och i den övriga pressen den 29 april, alltså för sent för att Silverstolpes broschyr — och åtskilliga andra — skulle ha kunnat färdigställas till de dagar, då de annonseras som utkomna. Det bör emellertid vara en minst sagt tillåten gissning att åtskilliga författare in spe under hand fått kännedom om vad som vore i görningen, och att de i god tid vässat sina pennor.

Då det onekligen kan ha sitt intresse att taga del av vad slags

²⁶ Wachtmeister, a. a. s. 199: »Håkanson har till riksdrotsen afgifvit ett project till regeringsform ...» Här avses alltså den första versionen (»Akte 1809», ss. 23—45).

²⁷ »Akte 1809», s. 32.

²⁸ M. Sandegren, »Till historien om statshvälvningen i Sverige 1809», (1890), s. 23.

Carl von Rosenstein, ledamot av KU 1809
Miniatur, J. K. F. Viertel. S. P. A. foto

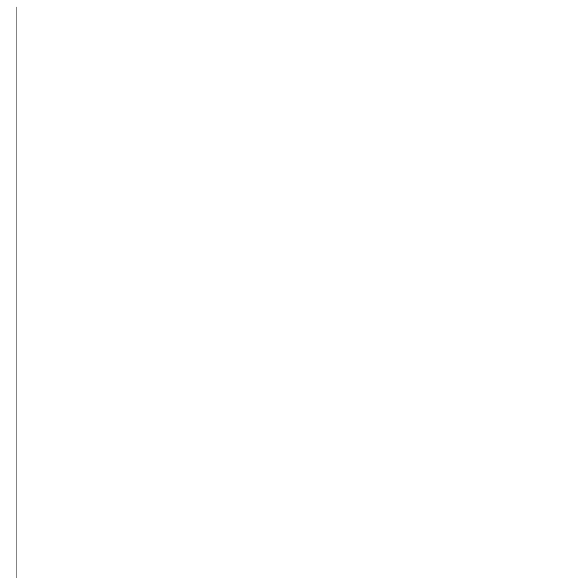
läsning, som vid samma tidpunkt erbjöds den svenska allmänheten, återges här titlarna på de övriga skrifter av politiskt innehåll, som annonserades i *Dagligt Allehanda* den 4 maj och ett par följande dagar.

I huvudupplagan den 4 maj:

1. Utdrag ur Englands historia om den i detta land timade regementsförändring år 1688 (8 sk.).
2. Bref från en Stockholmsbo till en Wän på Landet, angående den viktiga Regements-Förändringen, som timade i Hufwudstaden den 13 Martii 1809, har idag lämnat Prässen (2 sk. Banco).
3. En ny upplaga af: En för Örebro Läns innevånare utfärdad Kungörelse, af Öfwerste Schöldebrand (1 sk. Banco, 4 sidor).
4. Tankar om Tryckfriheten och dess Gränser (8 sk.).
5. Några anmärkningar om National-Characteren, med tillämpning till den Swenska (4 sk.).
6. När äro Statsförändringar nödvändiga, och hwarigenom blifwa de gagnande (6 sk.).

I bihanget den 4 maj:

7. Philosophiska och Oeconomiska Reflexioner, föranledda af den inträffade Regements-Förändringen af G. Johansson (8 sk.).

Carl Gustaf Nordin, ledamot av KU 1809
Oljemålning, P. Krafft d. ä. S. P. A. foto

8. Den Swenska Statsförfattnings Historia af G. A. Silfwerstolpe [94 sidor].
9. [A. G. Silverstolpes broschyr.]

I bihanget till Dagligt Allehanda den 6 maj:

1. Svea rikets styrelse efter grundlagarna i 7 kapitel Om de olägenheter som kunna tillstöta ett Rike och Samhälle (6 sk.).
2. Historiska berättelser rörande Hollands statsvälvningar och dess orsaker, af Grefve Mirabeau (8 sk.).
3. Avhandling om Statshushållningen, av J. J. Rousseau.
4. Den Lifländska Bonde-konstitutionen.
5. Avhandling om den sanna patriotismen.

I Dagligt Allehanda den 8 maj 1809:

1. R. F. 1772 (8 sk.).
2. Säkerhetsakten (3 sk.).
3. Gustaf III:s testamente (3 sk.).
4. Ridderhusordningen 1626 med 1778 års tillägg (4 sk.).

Vidare utbjödos de olika ståndens privilegier: 5. Adelns 1723 (6 sk.), 6. Prästståndets 1723 (6 sk.), 7. Kongl. Maj:ts försäkran för

borgerskapet 1789 (2 sk.), 8. D:o för den Svenska och Finska allmogen 1789 (2 sk.), 9.—11. Riksdagsbesluten 1789, 1792 och 1800.

Alla dessa 11 salufördes i Kongl. Tryckeriboden.

Det bör för tydlighetens skull tilläggas, att även andra slags skrifter annonserades, men deras antal var vid denna tid vida mindre än dem som revolutionen och det börjande ständermötet gjort i högsta grad aktuella.²⁹

Jämförelse mellan Silverstolpes och Järtas texter. En av mig verkställd noggrann genomgång av Järtas nyssnämnda s. k. arbetspromemoria för konstitutionsutskottet jämförd med Silverstolpes broschyr ger ett, såvitt jag kan förstå, otvetydigt svar på frågan om samverkan mellan Järta och Silverstolpe förekommit. De olika forskarnas identiska hypoteser ha visat sig riktiga. Svaret är alltså såtillvida jakande, som en klar saklig likhet kan konstateras åtminstone i 16 fall, och därav full verbal överensstämmelse i sex fall och mycket nära sådan överensstämmelse i ytterligare tre fall. Detta är enligt min uppfattning övertygande nog. Järtas PM innehåller visserligen 68 punkter.³⁰ Men man måste då beakta den självklara, mycket stora olikheten i uttryckssätt mellan Silverstolpes önskemål (=förslag) i broschyren, och Järtas frågepunkter, i vilka hans mening uppenbarligen hålles så anonym som möjligt, men ibland rätt mycket närmar sig förslag. Dessutom föreligger i dessa aktstycken en högst markant olikhet, som redan framhållits, nämligen mellan Järtas juridiskt stringenta stil och Silverstolpes flödande, men här ovanligt disciplinerade prosa.

Vad de rent verbala överensstämmelserna beträffar, äro de som sagt jämförelsevis fåtaliga. Men detta kan väl även bero på ett annat skäl. Det är rimligt, som ovan nämnts, ja troligt, att Järta måste anse fördelaktigt, om en icke allt för stor likhet förefunnes mellan den anonyma broschyren och hans egen åtminstone halvofficiella PM.

Dessutom böra av orsaker, som nu skola närmare utvecklas, Järtas »frågor» under avdelning I (Den Styrande Magten), tillsammans 13, undantagas från den egentliga jämförelsen punkt för punkt, då Järta här redan börjat sin omredigering av Håkansonska förslaget

²⁹ Brusewitz har för tiden 29/4—8/5 1809 i sin källförteckning uppfört 4 politiska broschyrer och därefter fram till och med den 6/6 ytterligare 20 (»Repräsentationsfrågan» ...) (1913), s. X.

³⁰ Numreringen av mig, utom i avd. II, där den verkställts av Järtas vän och frände J. G. Gahn.

Sven C:son Wijkman, ledamot av KU 1809
Oljemålning, P. Krafft d. y. S. P. A. foto

— vilket f. ö. också kan spåras i Silverstolpes broschyr —, medan han eljest i huvuddragen följer HF b tätt i spåren.

Någon ordagrann eller ens i vissa enskilda punkter direkt påvisbar överensstämmelse mellan Silverstolpes broschyr med sin löpande text i »önskeform», och Järtas i »frågeform» uppställda punkter, kan beträffande denna avdelning av promemorian icke presteras. Det är emellertid vid varje omsorgsfull och fördomsfri granskning uppenbart, att Järtas punkter i avdelning I (Styrande Magten) motsvara och ej på något sätt motsäga Silverstolpes önskemål.

En vidare iakttagelse och jämförelse visar, att Järtas punkter just i denna avdelning närmare överensstämma med Silverstolpes uppställning (eller vice versa) än med Håkansons, vilket däremot sedermera i stor utsträckning är fallet.

Silverstolpe sysslar till en början just med den styrande makten, en »ärfvlig Konungamakt»³¹ med dess inneboende rättigheter och dess nya, den styrande makten »ovägerligen» tillkommande förpliktelser att inhämta »till protokolls upptagna upplysningar af ett statsråd och statsministrar», ansvariga inför nationalrepresentationen.

³¹ Silverstolpes kursivering (»Akter 1809», s. 134).

Järta däremot har redan från första början inlett sin promemoria, sitt systematiserande av stoffet, under rubrikerna »Styrande Magten», »Domare Magten», »Lagstiftande Magten» i god överensstämmelse med Montesquieu's välkända lära, och med de originella svenska tilläggen, för vilka terminologisk förlaga saknas: »Magten att beskatta» och »Controll».

Här följer nu i parallellställda texter de fyra sista avdelningarna av Järtas »Promemoria» och motsvarande ställen i Silverstolpes broschyr (ur »Akter 1809». Kurs. gjorda i originaltexten).

Domare Magten

Järtas promemoria

Järta frågar:

- 1 »Bör Konungen allena nämna alla domare?
- 3 Böra Högsta domstolens ledamöter kunna ifrån sina sysslor skiljas även utan laga dom? I sådant fall, av vilken, Konungen eller ständerna. Eller på vad annat sätt? Om med vad villkor?
- 8 Bör en särskild domstol förordnas, inför vilken Konungens rådgivare och ministrar samt Högsta domstolens ledamöter kunna tilltalas? Och huru må denna domstol sammansättas och verka?»

Lagstiftande Magten

Järta frågar:

- 9 »Böra riksens ständer överlägga och besluta i Konungens övervaro?»

Silverstolpes broschyr

S. skulle önska att få till stånd:

»En *domare-magt*, bestående av tjänstemän, tillsatte av Konungen» (s. 134).

»men ej amovibla av honom» (s. 134).

»Att statsrådet och statsministrarna kunna på ständernas befallning och av en åklagare på deras vägnar, till ansvar ställas, men ingalunda inför ständerna själva, likasom ej heller av dem avsättas, utan inför någon särskild därtill inrättad permanent domstol, som utan appell förklarar dem oskyldige eller skyldige...» (s. 136).

S. önskar att få till stånd:

»En *lagstiftande makt*, delad emellan, å ena sidan de 4 bibehållna ständerna, med tilläggning av representanter för den talrika bruks- och jordägande klass, som hittills saknat en röst i staten, och å den andra sidan Konungen, på det sätt att ständerna överlägga och besluta, utan Konungens övervaro...» (s. 134).

Järtas promemoria

Järta frågar:

- 10 »Böra uti stånden propositioner kunna väckas? I vilka mål?
- 4 »Huru skola (ständerna) kallas till möten å de i grundlagen bestämda tider? Av konungen, eller av sig själva?»
- 3 »Huru ofta? (skola ständerna sammanträda).
- 14 Huru länge må en riksdag kunna räcka?»
- 11 »Böra stånden till omedelbart avgörande i plenis upptaga någon fråga? Eller böra alla ämnen, innan en definitiv överläggning därom i plenis må äga rum, överlämnas till något ständernas utskott, som dem utreder och däröver sig yttrar?»

Magten att beskatta

Järta frågar:

- 1 »Tillkommer den ovillkorligen riksens ständer allena?
- 2 Huru och av vilka skola statens behov *uppgivas*, *granskas* och *bestämmas*?
- 8 Bör en viss summa avsättas att vid inträffande krig av Konungen lyftas?
- 9 Böra, när den lyftes, ständerna genast sammankallas?»

Silverstolpes broschyr

Silverstolpe önskar att:

(i exempelvis) »ekonomiska författningar m. m.» (konungen och ständerna skulle äga) ... »lika propositionsrätt» (s. 135).

»att för övrigt ständerna alltid böra på bestämda tider till riksdag samlas» (s. 135), att ... »ständerna på sina bestämda tider sammanträda självkallade» ... »men att ... dessa bestämda tider icke alltför tätt, kanske ej oftare än vart 5:te eller 6:te år inträffa, och ständernas sammanträden ej över 3 eller 4 månader räcka;» (s. 136).

»Att intet ärende i ständernas plena må avgöras, förr än efter inhämtat utlåtande från något av ständerna valt utskott...» (s. 137).

S. skulle önska:

»att ständerna, ensamme landets beskattare äga att bestämma beskattningens varjehanda ändamål» (s. 135).

»att Konungen blott i ett fall äger nyttja beskattningsrätten, och denna i kraft av ständernas lämnade creditiv, nämligen det fall då Konungen förklarar ett krig nödvändigt; men att då creditivet röres, skola ständerna genast till urtima möte sammankomma (s. 135).»

*Controll**Järtas promemoria*

Järta frågor:

»Huru vitt må tryckfriheten sträckas? Huru bevaras?»

Böra riksens ständer kunna förordna ett utskott av sina ledamöter att mellan riksdagarna bevaka vissa huvudpunkter av Nationens rättigheter, göra anmärkningar, och yttra önskingar om nyttiga anstalter, som bero av den styrande magten?

Om ett sådant utskott konstitueras, bör det i något fall kunna fatta beslut, verkande genom dess blotta myndighet?

Bör det kunna med sin myndighet återhålla något Konungens steg?»

Resultatet av denna sammanställning synes mig vara att man nu med säkerhet kan tala om ett — tidigare visserligen förmodat, eller påstått — synnerligen viktigt samarbete mellan Järta och Silverstolpe. Åtminstone förmodar jag att man skall anse ovanstående bevisning mera övertygande än Höjers och Brusewitz' påpekande av de nämnda herrarnas gamla bekantskap och vänskap, och deras efter 1809 på olika sätt och i skilda sammanhang veterligen bedrivna samarbete.

Slutsatsen av denna granskning av broschyrens tillkomsthistoria blir då för det första, att Silverstolpes påstående i det förut (not 1) berörda brevet till kronprinsen Carl Johan, att han begärt och fått råd och hjälp »av två eller tre upplysta och välsinnade personer»³² måste betraktas såsom något skruvat.

De få av oss kända fakta peka för det andra snarast på ett verkligt samråd mellan Järta och Silverstolpe. Detta hindrar naturligt-

³² Spärrat här.

Silverstolpes broschyr

S. önskar:

»Att, till opinionens upplysande och beredande, tryckfriheten till en viss utvidgad, men bestämd grad, må ovillkorligen i själva grundlagen stadgas.

Att till samma ändamål, såväl som till regeringens upplysande, en permanent committé må av ständerna förordnas, som äger att mellan riksdagarna mottaga alla förslag till förbättringar i allt vad som bör få namn av lag och författningar, allmängöra sina tankar över dessa förslag, vara förbunden att till regeringen avlämna sina yttranden över vad helst den kan till dess övervägande hänskjuta, men äga ingen beslutande rösträtt, således icke få tillfälle att uppressa sig till en representationsdel, vådlig för både Konungens och ständernas myndighet;» (s. 137).

vis inte, att denne kan ha och har rådfört sig med flera personer än en, två eller tre. Begagnar man en alldeles samtida och långt bättre källa än brevet till kronprinsen, nämligen själva broschyren, får man i avslutningen höra: »Sådana äro ungefärligen huvudpunkterna»³³ af den opinion jag förmått ur flera olika folk-klasser samla...».

Samarbetet med Järta kan emellertid, och torde väl också, ha varit utsträckt över en avsevärt längre tid än den av Silverstolpe nämnda, i och för sig ganska vilseledande: »några dagar före riksdagen», och längre tid än de två, tre eller fyra dagar, som kunde användas till att diskutera manuskriptet till själva broschyren. En rimlig hypotes är att de båda skickliga skribenterna och goda vännerna, den högt begåvade juristen och den kände litteraten och väl-talaren, fortlöpande hjälpte och understödde varandra.

Med kännedom om tidssammanhanget kan ytterligare följande konstateras. Silverstolpes till Deléns tryckeri lämnade manuskript måste vara skrivet med HF a — som utkom den 15 april³⁴ — såsom förlaga. Det bör nämligen observeras att Silverstolpe bland konungens traditionella, »vanliga», man frestas säga oförytterliga, rättigheter räknar jus aggratiandi, d. v. s. benådningsrätten, vilken punkt saknas i HF b; förmodligen helt enkelt bortglömd. Den återfinnes emellertid i RF 1809, där den utgör § 25.

Författandet av förlagan HF a, dess amenderande före och under »regeringens» sammanträden, vilka togo sin början den 20 april och fortsatte den 22 april (och tre följande dagar som här sakna intresse), och regeringsformens utarbetande — alla dessa arbetsmoment och särskilt det sista skedde, som bekant, i största hast; arbetet med regeringsformen under kraftig press med flerfaldiga uppmaningar från högsta ort att raska på. Det är då inte så märkvärdigt att man kan konstatera fall av glömska och andra förbiseenden.

Intressant såsom ett exempel på den mänskliga bristfälligheten är att själva regeringsformen i § 42 innehåller ett sakfel. Paragrafens sista stycke hänvisar nämligen till »alla de fall varom föregående fyra §§ handla». Dessa äro alltså, bakifrån räknat, § 41, § 40 och § 39, alltså *tre*, men alls icke den fjärde, § 38, ty denna handlar om kontrasignationen. Felet synes ha rättats först vid den stora och

³³ I originalet: »principerna», vilket ändrats till »huvudpunkterna» (»Akte 1809», s. 138).

³⁴ Nämligen om man får tro Wachtmeisters dagbok.

grundliga överarbetningen i samband med representationsreformen 1865—66, då lydelsen blev följande: »Uti alla de fall då enligt denna och föregående tre §§» ...³⁵

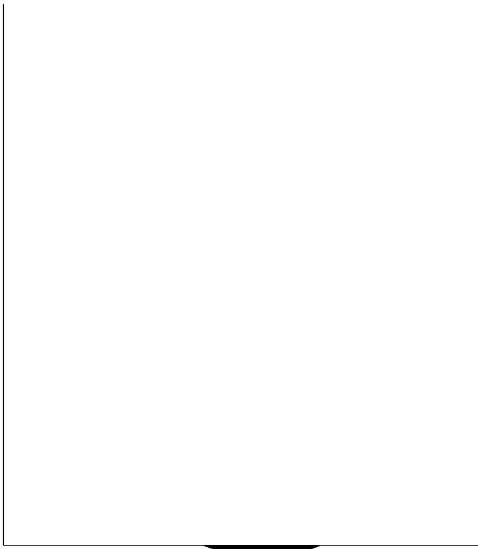
Då det alltså måste vara alldeles klart, att Silverstolpes broschyr är tidigare än Järtas promemoria, skulle logiskt sett presumtion kunna finnas för påståendet att Järta senare helt enkelt skrivit av stycken av Silverstolpes broschyr, eller om man så vill, plagierat de båda vännernas gemensamma arbete. Med hänsyn till det förhållande som onekligen rådde mellan dem — och varom här ovan utförligt talats genom återgivande av argumenten för Nils Höjers, av Brusewitz accepterade hypotes, vilken i och för sig är alldeles riktig — faller en sådan slutsats på sin egen orimlighet eller åtminstone sin mycket ringa sannolikhet. Detta är den bild man kan våga göra sig av Silverstolpes och Järtas samtal eller samråd, gissningsvis deras fördjupade och systematiska, över en ganska lång tid utsträckta överläggningar.

Skälen äro: Silverstolpe måste skriva omedelbart för att få ut broschyren i tid. Han använde HF a till förlaga.

Järtas ställning var måhända så stark, att han kunde anses som given och vinnande kandidat till posten som sekreterare i det blivande konstitutionsutskottet. Därmed må emellertid vara hur som helst. Han och Silverstolpe kunna ha påbörjat arbetet med, schematiskt uttryckt, gemensamma utkast eller gemensamma anteckningar som kunde användas både som underlag för en broschyr och till den senare promemorians utarbetande. Järta använde emellertid en annan förlaga, nämligen HF b — Håkansonska förslaget i dess senare version eller, riktigare uttryckt, regeringsförslaget.

Järtas promemoria och Håkansonska förslaget. Hans Järtas i frågeform uppställda promemoria för utskottets arbete har av Naumann kallats »ett slags föredragningslista». Enligt allmän och obestridd uppfattning har detta aktstycke legat till grund för konstitutionsutskottets förhandlingar. Den är emellertid formellt till mycket stor del lämpad efter Håkansonska förslaget, och ovedersägligen skriven först sedan Järta fått noggrann kännedom om för-

³⁵ K. Hagman, »Sveriges grundlagar» (1902), s. 100 f. — I samband med denna explikation må det tillåtas mig att rätta ett misstag i min uppsats i denna tidskrift 1950, s. 214. Jag har där nämligen förväxlat HF a och HF b, och har sålunda hänfört Silverstolpes benämningsrätt till kategorien »påminnelser», vilket felsteg härmed erkännes.

Daniel Eberstein, ledamot av KU 1809

Miniatur, G. D. Bossi. S. P. A. foto

slaget; ja, man kan med säkerhet säga, att detta till större delen använts som förlaga vid författandet av promemorian.

Det enda veterligen kända exemplaret av promemorian förvaras i Uppsala Universitetsbibliotek (signum F 840 b). Det har tillhört Järtas vän och frände, ledamoten av 1809 års borgarstånd och av konstitutionsutskottet, assessor J. G. Gahn.

Akten publicerades först i Naumanns Tidskrift för lagstiftning 1872, men i synnerligen dålig form, nämligen som en lång fotnot till Naumanns allt utom noggranna avtryck av Håkansonska förslaget (ss. 352—354) och väl att märka blott delvis — nämligen avdelningarna 1—3 (jfr nedan). Denna ofullständiga och länge enda kända version har använts av Magnus Sandegren i hans avhandling (s. 48).

Gahns exemplar består av fem lösa folioark (vikta på mitten utefter arkets längd). Texten har skrivits på vänstra halvan av en avskrivare, varom ett kollationeringsmärke på tredje arkets andra sida bär vittne. Även de övriga två arken äro utan tvivel av samma hand (en marginalrubrik överst på första arkets högra sida torde vara av överbibliotekarien Annerstedts hand).

Dessa ark befinnas ligga i den ordning som anges i Alins avtryck i Statsvetenskaplig Tidskrift 1897, ss. 183—188, och efter detta i »Akter 1809», s. 143—148 (1940) samt i Faksimileupplagan av samma verk (1950).

Men arken äro ej genomdragna, och ordningen dem emellan kan alltså, teoretiskt sett, vara tillfällig. Praktiskt taget behöver emellertid ingen tvekan råda, vilket torde framgå av den nedanstående jämförelsen. Vissa tecken skulle kunna tyda på, att Järta skrivit sitt opus »i portioner» och att sålunda de tre första arken — såsom de publicerats av Naumann — utgjort en första version. Naumanns i detta sammanhang ådagalagda opålitlighet som utgivare tillåter emellertid knappast en sådan slutsats.

De olika punkterna under andra avdelningen, om Domare Magten, äro numrerade (1—8) men av en annan penna, en rödbrun färgkrita eller -penna. Dessa siffror framträda tydligt på fotostatkopior, t. ex. i »Akter 1809. Faksimileupplagan II», s. 219—220, men torde icke tidigare ha observerats eller noterats i litteraturen.

I övrigt äro punkterna i aktstycket genomgående onumrerade, och intet spår av andra anteckningar, streckning e. d. förefinnas, utom de av J. G. Gahn med bläck gjorda paragrafhänvisningarna (till HF b) och »anmärkningarna», vilka — med undantag för de två sista raderna i avdelningen om Styrande Magten — äro gjorda i marginalen och blott på arkets högra sida. Anmärkningarna äro enligt handskriftsexpertis (Ruben Danielsson) genomgående av samma hand, nämligen J. G. Gahns. På högra sidan av mittlinjen mitt för textens olika punkter (dock visst icke alla) äro hänvisningar till paragraf eller paragrafer »i projektet» (d. v. s. HF b) resp. anmärkningar och förslag tillskrivna.

Att Järta då han författade sin Promemoria följde Håkansonska förslaget kan iakttagas redan »i grova drag», nämligen därigenom att Järtas PM med sina fem avdelningar: 1) Styrande Magten, 2) Domare Magten, 3) Lagstiftande Magten, 4) Magten att beskatta och 5) Controll [-makten] uppenbarligen följer Håkansons uppläggning. Detta gäller vid närmare påseende i stort sett även inom dessa avdelningar, särskilt nr 3 och 4. Minst märkes denna »påverkan» inom avd. 1, om den styrande makten, och i sista avdelningen, om kontroll.

Den mer eller mindre tydliga överensstämmelsen mellan promemorian och avdelningen om den styrande makten i HF torde förklaras bl. a. dels av att det här gäller förhållanden, beträffande

Johan Gottlieb Gahn, ledamot av KU 1809

Oljemålning, L. Pasch d. y. S. P. A. foto

vilka den svenska traditionen var så stark, att några explikationer icke voro särskilt nödvändiga (monarkien, konungens religion, någon form av konselj); dels även av att HF i denna del är mindre metodiskt uppställd, i synnerhet i jämförelse — om en sådan här må göras i fullt medvetande om det faktum att betraktelsesättet kan beskyllas för anakronism — med regeringsformen själv. Särskilt tydligt kan man iakttaga, att Järtas promemoria här, mer än på de flesta andra ställen (utom när det gäller kontrollmakten) innehåller en grundritning till regeringsformens eget schema. Så flyttas bestämmelserna om konungen och statsrådet, som i HF b I innehållas i §§ 23—30, fram till själva början, där de i regeringsformen utgöra §§ 4—15. Därjämte är det lätt att se, att vissa specialfrågor som voro resp. skulle visa sig bliva särskilt aktuella i den allmänna diskussionen om författningen, ägnats påfallande uppmärksamhet. Så kan t. ex. nämnas punkt 7, om konungens rätt att avsätta ämbetsmän, punkt 8, hans rätt att börja krig etc., och punkt 11, om styrelsens förande vid förfall för konungen. Ifråga om denna avdelning har därför ingen särskild jämförelse blivit gjord.

Nedan följer Järtas punkter i avdelningarna 2—5 med hänvis-

ningar till motsvarande ställen i Håkansonska förslaget, senare versionen (HF b).

Järtas promemoria

Håkansonska förslaget

Domare Magten³⁶

1. »Bör Konungen allena utnämna alla domare?	I: 5.
2. Bör Konungens domsrätt utövas av en Högsta domstol? Eller av ett råd? I förra fallet, huru må domstolen vara sammansatt?	I: 15.
3. Böra Högsta domstolens ledamöter kunna ifrån sina sysslor skiljas även utan laga dom? I sådant fall, av vilken, Konungen eller ständerna? Eller på vad annat sätt? Och med vad villkor?	I: 13.
4. Böra Högsta domstolens ledamöter kunna till andra ämbeten befordras?	I: 21.
5. När må Konungen med sina röster deltaga i Högsta domstolens beslut?	I: 18.
6. Vilka mål skall han äga att allena avgöra?	
7. Tillkommer Konungen allena rättigheten att benåda, och hur må den utövas?	
8. Bör en särskild domstol förordnas, inför vilken Konungens rådgivare och ministrar samt Högsta domstolens ledamöter kunna tilltalas? Och huru må denna domstol sammansättas och verka?»	I: 37.
II: 38, 39, 40, 43, 44.

Lagstiftande Magten

1. »Huru skola Riksens ständer vara sammansatta?	II: 1.
2. Hvarest skola de sammanträda?	II: 2.
3. Huru ofta?	II: 3.
4. Huru skola de kallas till möten å de i grundlagen bestämda tider?	II: 1, 4.

³⁶ Numreringen verkställd med rödbrun penna av J. G. Gahn. Samma penna har även ymnigt använts i Gahns exemplar av Håkansonska förslaget — men veterligen blott i dessa två aktstycken. I övriga avdelningar är numreringen av mig.

Järtas promemoria

Håkansonska förslaget

5. Inom vilken längsta och kortaste tid efter en av Konungen utfärdad riksdagskallelse bör riksdagen öppnas?	II: 5.
6. Huru må lantmarskalk, talmän och sekreterare i bondeståndet nämnas?	II: 6.
7. Vilka lagar äga riksens ständer att gemensamt med Konungen stiffta, upphäva eller förändra?	II: 45, 46, 47.
8. Bör Konungen allena kunna vidtaga allmänna ekonomiska författningar?	II: 48.
9. Böra riksens ständer överlägga och besluta i Konungens övervaro?	
10. Böra uti stånden propositioner kunna väckas? I vilka mål?	II: 47.
11. Böra stånden till omedelbart avgörande i plenis upptaga någon fråga? Eller böra alla ämnen, innan en definitiv överläggning därom i plenis må äga rum, överlämnas till något ständernas utskott, som dem utreder och däröver sig yttrar?	
12. Böra ständerna kunna modifiera utskottens förslag, eller endast bifalla eller avslå dem, eller också äska däröver ytterligare utlåtanden?	
13. Huru skall i särskilda fall riksens ständers pluralitet beräknas?	II: 45, 46, 47.
14. Huru länge må en riksdag kunna räcka?	II: 49.
15. Böra, innan den i grundlagen bestämda riksdagstiden till ända lupit, ständerna kunna av Konungen åtskiljas?	
16. Huru och av vilken må emellan riksdagarna en otydlig lag förklaras?»	II: 45, 47.

Magten att beskatta

1. »Tillkommer den ovillkorligen riksens ständer allena?	II: 7.
2. Huru och av vilka skola Statens behov uppgivas, granskas och bestämmas?	II: 8, 9, 10, 18, 19, 20.
3. Huru skall totala beloppet av den vid varje riksdag erforderliga beivringen fastställas?	II: 12, 20, 21, 22.

Järtas promemoria

4. Fordras till ständernas beslut därom pluralitet eller enhällighet?	II: 20.
5. Huru skall en till beloppet fastställd beviljning fördelas?	II: 20, 21, 22.
6. Huru må förhållas, när i någon fråga om en sådan fördelning skiljaktighet uppstår emellan stånden?	II: 22.
7. Huru länge kan en åtagen beviljning fortfara?	II: 11.
8. Bör en viss summa avsättas att vid inträffande krig av Konungen lyftas?	II: 13.
9. Böra, när den lyftes, ständerna genast sammankallas?	
10. Bör Konungen kunna utskrive krigsgärd?	II: 27.
11. Huru må förhållas, om riksens ständer icke inom den lagliga riksdagstiden fastställa en erforderlig beviljningssumma eller densamma sig emellan fördela?	II: 49.
12. Huru skola riksens ständers verk, banken och riksgäldskontoret, styras och förvaltningarna därav granskas?	II: 24.
13. Taxeringsmännens ansvar.» ³⁷	

Controll

1. »Huru vitt bör utövningen av den styrande makten kontrolleras?	
2. Varest skall kontrollen därå läggas? Hos en kår av ämbetsmän, nämnda av Konungen, eller hos riksens ständer, eller någon av dem förordnad kår?	II: 38, 40, 41.
3. Böra de ämbetsmän, som verka med Konungen i styrelsen eller äro kallade att honom däruti råda, vara ansvariga för sina göromål och rådslag?	II: 43.
4. I vilka fall må deras ansvarighet äga rum?	II: 43.
5. Av vilken, och varest, kan den yrkas?	II: 43.
6. Huru vitt må tryckfriheten sträckas? Huru bevaras?»	I: 45.

³⁷ Med Gahns hand.

Att jämförelsen under rubriken »Controll» icke föres vidare beror (som i ett kommande arbete ytterligare skall visas) helt enkelt därpå, att — om man så må säga — initiativet härefter icke längre tillhör författaren till Håkansonska förslaget, utan troligen mest Hans Järta själv och hans »liberala» meningsfränder.

Sist må tillfogas, att riktigheten av de korta hänvisningarna i högra spalten i det föregående enklast bestyrkes genom en blick i de i »Aker 1809» publicerade exemplaren av HF a och HF b. De där noterade paragrafnumren få nämligen här av utrymmesskäl ersätta den längre utläggning av förhållandet mellan de båda dokumenten, som här eljest skulle vara på sin plats. Sak samma gäller analysen av Järtas promemoria, dels såsom sådan, dels och särskilt i dess av J. G. Gahn kommenterade form.

Resultatet av denna sammanställning är ovedersägligen, att Järta då han skrev sin arbetspromemoria använde HF b, d. v. s. regeringsförslaget, såsom förlaga. Här må framhållas att »mellan» HF a i sitt av oss kända, mer eller mindre färdiga skick (»Aker 1809», ss. 23—45), och HF b (ss. 49—79) måste ha existerat en för oss okänd utskrift som direkt eller indirekt tjänat som »likare» för alla de exemplar av HF b, vilka enligt Wachtmeisters dagboksanteckningar den 30 april möjligen kunna ha utskrivits redan denna dag, och eljest mellan denna dag och den 4 maj,³⁸ då de på ett synnerligen villkorligt — och därmed ödesdigert — sätt »offentliggjordes».

Silverstolpes broschyr är sålunda resultatet av hans och Järtas samråd, sedan de lärt känna Håkansonska förslaget. Detta (HF a) är deras givna utgångspunkt. Därefter är Silverstolpes broschyr skriven och (den 4 maj) utkommen. Järtas promemoria bör sedermera ha författats (efter HF b) i samband med hans val till konstitutionsutskottets sekreterare. Såsom synnerligen hållbara hypoteser framstår alltså: att Järta, som dittills varit den »Cederströmska gruppens» s. k. statsman, d. v. s. dess konstitutionelle expert, ansett det vara viktigare att man visste vad man skulle antaga för konstitution efter en revolution än att göra själva revolutionen, att han tänkt igenom och med sin vän H. G. Wachtmeister³⁹ m. fl. diskuterat

³⁸ A. a., s. 204—206.³⁹ »Tillhörande revolutionen var jag den tiden i nära förhållande till honom», cit. efter Nils Stjernquist, »Ständerna, statsregleringen och förvaltningen» (1946), s. 37. — Jfr den av Sten Carlsson i Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1943, s. 63, offentliggjorda anteckningen under den 21 maj 1809, i vilken Wachtmeister talar om Järtas »stora inflytande» i Konstitutionsutskottet, hans

förevarande konstitutionella och riksdagstaktiska frågor, att han tydligen trots sin avsägelse av adelskapet förekommit på adelns klubb⁴⁰ och även verkat såsom »opérateur», sammanfattningsvis: att han länge och grundligt förberett sig för den roll han skulle komma att spela i maj 1809.

Sedan man konstaterat allt detta må det vara tillåtet att anföra vad A. F. Skjöldebrand — Järtas fiende sedan denne i början av februari hindrat Skjöldebrand och hans medsammansvurna att häkta Gustaf IV Adolf — yttrar i sina memoarer.⁴¹

Skjöldebrand meddelar där bl. a., att han röstat på Järta till sekreterare i konstitutionsutskottet, »ty jag ansåg honom, framför de flesta jag kände, äga den skicklighet, som fordras för redaktionen av en konstitution, hvilken bör vara klar och bestämd».⁴²

På tal om arbetet i utskottet yttrar Skjöldebrand vidare, att Järtas promemoria »inlämnades andra dagen, sedan han [Järta] blev vald [till sekreterare]. Men han hade haft tillfälle att tänka därpå och anteckna sina tankar därom under hela den långa tid, som han var hufvudman för de förbundne, och arbetet ägde ej mindre värde, då det var en frukt af lång och mogen överläggning».⁴³

Förvisso måste en memoarnotis som denna begagnas med största försiktighet. Den kan emellertid åtminstone anses som betecknande för det allmänna omdöme, som bör ha stadgat sig i initierade kretsar ett decennium efter 1809. Även i så fall har den avgjort sitt intresse och helhetsintrycket stämmer väl med den uppfattning, till vilken man även eljest kommer, nämligen vid ett studium av akternas eget vittnesbörd.

»talrika anhang på riddarhuset» och »stora relationer i borgarståndet», som gjorde Järta till en av cheferna för »demokratiska partiet». Hela denna långa mening har W. emellertid vid en senare tidpunkt strukit. — Observeras bör att W. ej sällan gjorde strykningar resp. tillägg till dagboken.

⁴⁰ Jacob Adlerbeths dagbok 24/5 1809.

⁴¹ Dessa (utgivna av H. Schück 1903—04) skrevos under Skjöldebrands statsrådstid och ha betraktats som mycket otillförlitliga. För den upprörda tid det här gäller, verka de dock i allmänhet sagt snarare rätt pålitliga, och kanske särskilt pålitliga då författaren berömmar en ovän.

⁴² A. a., III, s. 133.

⁴³ A. a., ibid.

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ KONSTITUTIONSUTSKOTTETS MEMORIAL NR 1 MED FÖRSLAG TILL REGERINGSFORM DEN ENGELSKA LINJEN

Av Landshövding GEORG ANDRÉN, Lerum

Den vetenskapliga diskussionen kring 1809 års författningsverk har framför allt rört frågan, i vilken utsträckning svenska traditioner och inflytelser utifrån har påverkat arbetet.

I själva verket har Hans Järta med sin lapidariska stil givit uttryck åt båda de extrema åsikter, som framförts i denna debatt. I konstitutionsutskottets berömda memorial nr 1 med förslag till regeringsform — ett memorial, som i denna del obestridd har tillskrivits Järtas skickliga penna — utvecklas som en grundläggande princip en maktdelningsteori, som i varje fall har en obestridd och nära släktskap med Montesquieus.

I sitt »Svar på Allmänna journalens anmärkningar», publicerat som bihang till Odal mannen 1824 påminner han om att regeringsformen »under tidens stormar — — — genom sitt oberoende av främmande begrepp stått på sin egen historiska grund fast och aktad även utav de väldige, som blåst omkull så mången av lumpors massa nyformad».¹

Det behöver knappast diskuteras, att Järtas ord från 1809 — som till yttermera visso underskrivits av KU:s samtliga ledamöter — äger vitsord framför hans uttalande i ett polemiskt och temperamentsfullt sammanhang 1824. Att hans ord från 1809 överensstämde med hans dåvarande personliga åsikter framgår även därav, att han i det s. k. Korsbergerska memorialet, som otvetydigt är författat av Järta² och som föredrogs i Borgarståndet d. 1 sept. 1809,

¹ Hans Järta, Valda skrifter, II, s. 418.

² Se G. Hesselén, »Författarskapet till det s. k. Korsbergerska memorialet», i Statsv. Tidskr. 1934, s. 237 ff. Se härom också S. J. Boëthius, »Tillkomsten av 1809 års regeringsform», Statsv. Tidskr. 1911, s. 97 f., S. Andrgren, »Konung och ständer 1809—1812» (1933), s. 83 ff., K. Wennerberg, »K. Maj:ts och Ständernas utgiftsinitiativ 1809—66» (1938), s. 30 f.